

Aletta H. Jacobs

Herinneringen

Aletta H. Jacobs

Herinneringen

Met een voorwoord van
Prof. mr. dr. J. Oppenheim
Lid van de Raad van State

Gemoderniseerde spelling

Auteur: Aletta H. Jacobs
Originele titel: Herinneringen
Cover: Uitgeverij Zachte Steen
ISBN: 978-90-837128-5-7
NUR: 321

© Uitgeverij Zachte Steen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

INHOUD

Voorwoord	7
Ter inleiding	9
I. Kinderjaren	11
II. Mijn studietijd	35
III. Mijn verblijf te Londen	63
IV. De eerste jaren van mijn praktijk	70
V. Het willekeurig moederschap	82
VI. De strijd voor het vrouwenkiesrecht	91
VII. Mijn bemoeiingen ten opzichte van het vrouwelijk winkelpersoneel	113
VIII. Mijn bevindingen op pacifistisch en anti-militaristisch terrein	125
IX. Het prostitutievraagstuk	167
X. Mijn verbond met Carel Victor Gerritsen	181
XI. Van 1905 tot 1911	230
XII. Een wereldreis	249
XIII. 1913-1924	270

Dr. Aletta H. Jacobs op haar zeventigste geboortedag

VOORWOORD

De schrijfster van deze *Herinneringen*, mijn hooggeschatte nicht, verzocht mij haar boek een woord tot geleide op zijn weg naar het publiek mede te geven. Ik voldoe aan dit verzoek met graagte, omdat deze *Herinneringen*, elk op zichzelf en alle tezamen ons het beeld voor ogen stellen van een vrouw wier leven en streven van haar vroege jeugd af tot haar hoge ouderdom toe slechts door één gedachte is voortbewogen geworden: zich te stellen in de dienst der belangen van de vrouw en te arbeiden aan haar politieke en sociale gelijkstelling met de man. Het voorbeeld van de vader en de broeder prikkelde haar het geneeskundig beroep te kiezen en, trots alle bezwaren en moeilijkheden een halve eeuw geleden daaraan verbonden, weet zij toelating te verkrijgen tot de universiteit. Hier zet zij, niet ontmoedigd door tegenwerking en bespottung, kalm en met grote regelmaat haar studie voort, die zij bekroond ziet met haar bevordering tot arts en de verkrijging van de doctorale graad. Zo terdege voor de intrede in het werkelijke leven bekwaamd, heeft zij van nu af geen andere eerezucht dan deze: haar kennis en gaven te wijden aan de verzachting van het lijden van de vrouw en tegelijkertijd aan de opheffing van de vrouw uit de staat van inferioriteit waarin zij verkeert. Haar drukke geneeskundige praktijk wendt zij aan om de last van het moederschap te beperken en laster en verdachtmaking vreest zij niet als het geldt ongewenste geboorten te voorkomen. En zij beperkt zich niet tot het stellen van haar medische wetenschap in de dienst van de vrouw, maar wordt ook op sociaal en politiek gebied de voorvechtster van de rechten der vrouw en van haar medezeggenschap aan het staatsbestuur. In de lange, bange strijd voor het algemeen kiesrecht van de vrouw hier te lande, heeft dr. Jacobs het leeuwendeel gehad en haar wilskracht is het vooral geweest die de vrouw het stembiljet in handen heeft gegeven. Ook de vredesidee heeft in haar een kampioen van de eerste rang gevonden en met vooraanstaande vrouwen in het buitenland heeft zij telkens opnieuw op de bres gestaan voor de bestrijding van de oorlog. De 'herinneringen' vormen een eenvoudige, pittige schets van het rijke en vruchtbare leven van deze kloeke vrouw. Zonder enige opsmuk of pretentie voorgedragen, dwingen zij bewondering en eerbied af voor de krachtige, vriendelijke schrijfster en zijn zij voor de jongeren een lichtend voorbeeld van wat

kennis, wilskracht, toewijding en uithoudingsvermogen in staat zijn te wrochten in het publiek belang.

J. Oppenheim
Den Haag, Februari 1924.

TER INLEIDING

Heeft dit boek een inleiding nodig? Strikt genomen niet, want het moet voor zichzelf spreken, maar ik wil toch gaarne van zulk een avant-propos gebruikmaken voor enkele opmerkingen van algemene aard.

Men mag gerust geloven, dat ik tegen de publicatie heb opgezien als tegen een berg, en dat ik lang heb geaarzeld alvorens ertoe over te gaan. Het is iets anders om aantekeningen te houden en herinneringen op papier te zetten, dan dat alles prijs te geven aan de openbaarheid. Ten slotte ben ik gezwicht voor vele vriendelijke aansporingen uit ons land en daarbuiten. Laat mij nu dit echter bekennen: toen ik dan eenmaal bezig was met het doorlezen van oude brieven en papieren, met het maken van aantekeningen om alles te schiften en te ordenen, heb ik toch meer en meer het bemoedigend besef gekregen, dat ik met het schrijven van dit boek enig nut kon stichten. De vrouwen en meisjes van tegenwoordig mochten het zich nog weleens duidelijk voor ogen stellen, hoe moeilijk, hoe saai en weinig verheffend het leven is geweest van hun grootmoeders en moeders, en vooral van hun ongehuwde tantes. Daardoor zouden zij te beter waarden, hoeveel meer zij in de hogere zin van het leven kunnen genieten, nu de wegen zijn gebaad voor een vrij en onafhankelijk bestaan, ook voor de vrouw. In de volgende hoofdstukken heb ik niet telkens de parallel getrokken tussen voorheen en thans, maar naar ik meen treedt de tegenstelling toch telkens op de voorgrond.

Nog een andere overweging heeft mij tot de uitgave doen besluiten. Dergelijke levensschetsen van vrouwen zijn zeldzaam in ons land. Het nageslacht zou daarom licht tot de gevolgtrekking kunnen komen, dat in de nu afgelopen halve eeuw, welke gekenmerkt is door een zo sterke ommekeer, de vrouwen aan al die hervormingen geen werkzaam aandeel hebben genomen.

Een volledig relaas van alles wat ik heb beleefd en ondervonden, heb ik niet willen geven. In dat geval zou het boek veel te omvangrijk zijn geworden. Toch kan eruit blijken hoeveel teleurstelling, tegenwerking en zelfs verdachtmaking mijn deel zijn geweest, maar tegelijk hoe ik steeds in de moeilijkste tijden steun en vriendschap en liefde heb mogen ondervinden van hoogstaande mannen en vrouwen. Daardoor is althans het bekende gezegde: 'pioniers moeten te gronde gaan', aan mij gelukkig

niet bewaarheid.

Aan de avond van mijn leven gekomen, mag ik met dankbaarheid terugzien op een loopbaan die slechts weinigen ten deel valt. Alle vormen van droefheid maar ook van vreugde heb ik leren kennen. Bijna de gehele wereld heb ik bereisd en daarbij de heerlijke ervaring opgedaan dat overal lieve en oprechte vrienden wonen, die ik met hartelijkheid gedenk. Het is mij een bemoedigende en een troostrijke gedachte dat, nu ik geen werkzaam aandeel meer kan nemen in het hervormingswerk, een uitgebreide internationale briefwisseling mij op de hoogte houdt van hetgeen er op verschillende gebieden in de wereld geschiedt.

Groter echter is mijn dankbaarheid, omdat ik de verwezenlijking heb mogen beleven van drie belangrijke factoren voor een gelukkiger en op hoger peil gebracht leven van de vrouw. De politieke en de economische onafhankelijkheid van de vrouw en het moederschap naar begeren, zijn met mijn medewerking in ons land tot stand gekomen. Daarom zal ik, wanneer het uur van heengaan voor mij gekomen is, gerust mogen zeggen dat ik er het mijne toe heb bijgedragen om de wereld voor de vrouwen een beetje beter achter te laten dan ik haar gevonden heb.

Aletta H. Jacobs

I KINDERJAREN

*Ouders en Kinderen. - Mijn prille jeugd. - Hoe wij werden opgevoed. -
Mijn schooljaren. - Ik kom bij moeder thuis. - Avontuurlijke plannen. - Ik
word voor naaister opgeleid. - Nieuwe banen. - Mijn eerste examen.*

Als in een gezin met zeven kinderen de achtste spruit het levenslicht aanschouwt, wordt die gebeurtenis meestal niet met buitengewoon veel vreugde begroet. Te minder is dat het geval wanneer de Benjamin reeds het vierde levensjaar is ingetreden en de ouders dientengevolge meenden te kunnen aannemen, dat de jongere generatie haar maximum had bereikt.

Mij mocht, op 9 februari 1854, het in zo'n geval dikwijls twijfelachtige voorrecht ten deel vallen, als achtste kind mijn intrede te doen in de dokterswoning te Sappemeer, waar evenwel mijn komst met blijdschap werd begroet.

Het was in het jaar 1840, dat mijn ouders, Abraham Jacobs en Anna de Jongh, beiden toentertijd ongeveer drieëntwintig jaar oud, zich als jonggehuwden gingen vestigen te Kiel-Windeweer, een dorpje in de provincie Groningen, waar mijn vader het beroep van medicus zou uitoefenen.

Daar de praktijk voor het totaal onbemiddelde echtpaar de enige bron van inkomsten was, deed moeder, althans gedurende de eerste jaren van haar huwelijk, het huishouden zonder enige hulp. En dat betekende in die jaren meer, veel meer dan nu. Moeder bakte zelf het brood, bereidde de boter en kaas, deed de was, zorgde voor de inmaak, pekeld vlees en maakte worst, en spinde, naaide en stopte al wat voor de jonge huishouding nodig was.

Vader was dikwijls de gehele dag van huis, want verreweg de meeste patiënten moesten bezocht worden op afgelegen hofsteden, die vaak uren lopen vroegen. Als hij dan 's avonds moe terugkeerde, hielp moeder hem meestal nog bij het bereiden van de medicijnen, welke in die tijd, althans op het platteland, door de geneesheer werden geleverd.

En ieder jaar deed in huize Jacobs een nieuwe wereldburger zijn intrede.

Na het derde kind begrepen vader en moeder, dat de uitbreiding van het dorp geen gelijke tred zou houden met de uitbreiding van hun gezin. De praktijk bleek op de duur niet behoorlijk in het levensonderhoud van ouders en kinderen te kunnen voorzien, reden waarom Sappemeer tot woonplaats werd gekozen.

In die grote, welvarende gemeente, heeft vader tot het jaar 1878, toen een hartkwaal hem dwong de arbeid neer te leggen, zijn praktijk uitgeoefend. Door de oude kasboeken die wij in zijn nalatenschap vonden, weet ik, dat wij in Sappemeer van ongeveer tweeduizend gulden per jaar moesten leven. Een enkel maal werden die inkomsten met een duizendtal guldens overschreden, maar daartegenover stonden weer jaren waarin vader het niet veel verder dan veertienhonderd gulden kon brengen. Ik geef toe, dat het geld in het midden der vorige eeuw een veel hogere waarde bezat dan thans; ik erken ook, dat het leven op een Gronings dorp goedkoper was dan in een grote stad, maar ondanks dat kan ik verklaren, dat het thuis uiterst zuinig moest worden aangelegd. Ons gezin toch werd groter en groter. Tien broers en zusters heb ik bezeten en bijna alle kinderen mochten een wetenschappelijke opleiding ontvangen, en uit de aard van de zaak, kon deze slechts voor een klein gedeelte in het dorp van onze inwoning worden genoten. Dat vader en moeder bij dergelijke opvoedingsidealen vaak met grote financiële zorgen te kampen hadden, behoeft geen betoog. Herhaaldelijk werd hun aangeraden liever voor de ouden dag te zorgen, dan al wat zij bezaten ten koste te leggen aan de opvoeding van de kinderen, maar dan luidde steeds hun antwoord, dat het op die wijze bestede geld, ten slotte de meeste rente zou opbrengen. 'Kenniss vergaren om die daarna ten algemene nutte aan te wenden, moet het hoogste streven zijn'. Dit was een regel, die vader ons dikwijls als schrijfoefening opgaf.

Van mijn zes broers heeft de oudste vaders voetsporen gedrukt, de tweede studeerde voor apotheker, de derde, die jong stierf, had doctor in de wijsbegeerte zullen worden. De andere drie kozen, tegen de zin van mijn ouders, de militaire loopbaan. Een van hun had zelfs toen hij besloot officier te worden, reeds enige jaren een opleiding voor architect achter de rug.

Van de vijf meisjes trouwde de oudste, na een korte studietijd voor onderwijzeres, op negentienjarige leeftijd, met een medicus. De tweede, Charlotte, bleek voorbestemd om de eerste vrouwelijke

apotheker in Nederland te worden. Ik studeerde in de medicijnen; en Frederique, mijn jongste zuster, is de eerste vrouw geweest die hier te lande middelbaar examen in wiskunde en boekhouden deed. Toen de diploma's in haar bezit waren, werd zij heel spoedig aan de Haagse meisjes hbs tot lerares benoemd. Slechts één van het elftal, een meisje, bleek voor welke opleiding dan ook, ongeschikt. Alle pogingen om haar althans enigszins te wapenen voor de strijd om het bestaan, mislukten, meer door onmacht dan door onwil.

Met de in mijn jeugd algemeen heersende traditie, die wilde dat de kinderen genoemd werden naar het een of ander familielid, hadden mijn ouders, al dadelijk bij de geboorte van hun eersteling, gebroken. Moeder vond dat het recht om een naam te kiezen, háár toekwam. En omdat zij, als iedere moeder, grote verwachtingen koesterde ten opzichte van haar spruiten en vurig hoopte, dat zij een positie van betekenis in de maatschappij zouden bekleden, achtte zij het van groot belang hen niet voor hun gehele leven, met een lelijke, onwelluidende naam op te schepen. 'Ik kon jullie immers evengoed een mooie naam geven,' placht zij later te zeggen. En dan vertelde zij, dat ze mooie, in romans voorkomende namen altijd opschreef om daaruit later, als weer een jeugdige Jacobs in de registers van de burgerlijke stand geboekt moest worden, een keuze te kunnen doen. Slechts één uitzondering werd op die regel gemaakt. Toen in 1850 een zoon het levenslicht aanschouwde, noemde vader hem Johan Rudolf, naar de door hem hoogelijk vereerde Staatsman Thorbecke.

Aangaande mijn geboorte deden in de familiekring verschillende verhalen de ronde. Zo werd verteld, dat de vijf oudste kinderen enkele uren tevoren naar een kinderbal togen, gedost in jurken, in broeken en buisjes, die moeder die dag gewassen en gestreken had. Zorgvuldig kleedde zij zelf haar vijfde voor het feest. En toen de kinderen 's avonds tegen tien uur, opgetogen van de pret huiswaarts keerden, lag in de wieg het nieuwe zusje, zo klein, zo teer, dat de meisjes mij eerst voor een pop hielden, zoals vader hun reeds lang had beloofd, een pop die slapen en schreeuwen kon.

Zo dikwijls heb ik dit alles horen vertellen, dat ik mij jaren lang verbeeldde het bewust te hebben doorleefd. En dan deed het mij verdriet te moeten ervaren, dat de oudere broers en zusters mij uitlachten om mijn levendige fantasie. De verhalen over mijn geboorte eindigden altijd met de verzekering, dat vader de komst van zijn achtste kind met even

grote blijdschap begroet heeft als die van de eersteling.

Dat achtste kind is altijd zijn lieveling gebleven. Ik kon in vaders ogen geen kwaad doen. Van die wetenschap hebben de oudere broers en zusters dikwijls voordeel getrokken. Had één van de kinderen een speciaal verzoek, dan moest ik meestal het vader gaan vragen. Toch ben ik niet de jongste gebleven. Met een tussenpoos van 13 à 14 maanden telkens, werd ons gezin nog drie keer met een spruit vermeerderd. 'De vier kleintjes' zoals men ons noemde, vormden in de huiselijke kring als het ware een afzonderlijk clubje. Ik herinner mij niet dat ik gedurende mijn kinderjaren ooit op voet van gelijkheid met één van de zeven groten ben omgegaan. Veel meer dan van hen, voelde ik mij het zusje van de kleintjes.

Dit neemt niet weg, dat ik mijn oudste broer Julius, met wie ik dertien jaar in leeftijd verschilde, altijd hooglijk heb vereerd. Verder dan zijn studententijd, die hij in Groningen doorbracht, reiken mijn herinneringen niet. Ik kende hem alleen als de vrolijke, gezellige gast, die gedurende de vakantiemaanden thuis kwam logeren en die een enkele keer ook weleens, onverwacht, in het gezelschap van enige vrienden voor ons stond. Dat Julius niet uit een ruime beurs kon studeren, spreekt, na hetgeen ik omtrent onze financiële omstandigheden mededeelde, vanzelf. Datgene wat hij tekortkwam, werd door lesgeven aangevuld. Niet alleen zijn medestudenten, ook de professoren mochten de zachtvaardige, goedgehartige jongen graag. En thuis verheugden wij ons lang tevoren reeds op zijn komst. Als Julius thuis was, kwam er geen eind aan zijn gezellige verhalen. Dan zat hij vol geestige zinnen en vrolijke liedjes, dan praatte hij honderduit over de wereld waarin hij zich bewoog.

Mijn goede, brave, ernstige vader, mijn vrolijke broer met zijn altijd even opgeruimd humeur, waren mijn ideaal en voorbeeld voor de toekomst. Uren achtereen kon ik doodstil zitten luisteren naar hun gesprekken, die meestal liepen over interessante ziektegevallen in het Groninger hospitaal of over belangwekkende dingen uit vaders praktijk. Natuurlijk begreep ik niet de helft van hetgeen door het tweetal werd behandeld. Toch boeide mij het onderhoud zo, dat ik er mijn makkertjes, mijn speelgoed zelfs voor in de steek liet.

Van mijn zesde jaar af heb ik steeds met de meest mogelijke beslistheid verklaard, dat ik, net als Pa en Julius, dokter wou worden. Geen ogenblik is toen of later de gedachte bij mij opgekomen, dat dit voor een

meisje moeilijk zou gaan. Hoe kon dat ook? Thuis werd immers tussen jongens en meisjes generlei verschil gemaakt. Alle kinderen bezochten dezelfde school, volgden dezelfde lessen, ontvingen hetzelfde zakgeld en hadden nagenoeg dezelfde plichten te vervullen. Nagenoeg, want terwijl de meisjes moesten breien, naaien of mazen, rustte op de jongens de plicht de schoenen te poetsen, hout te hakken en ander, soortgelijk werk te verrichten. Bevoorrecht werd niemand. Het vraagstuk van de beroepskeuze gold voor de meisjes evenzeer als voor de jongens. De ouderen lachten weliswaar als ik mijn toekomstidealen ontvouwde, maar vader liet mij kalm begaan en moedigde mijn denken in die richting zelfs aan.

Had ik om de een of andere reden vrij van school, dan mocht ik hem vergezellen naar de afgelegen hofsteden, waar zijn patiënten wachtten. Hoe dikwijls heb ik in mijn latere leven de vruchten mogen plukken van het zaad, dat vader op die wandelingen door zijn diep-ernstige gesprekken in het kinderhart wist te leggen. Lopend langs de landweg, de vriendelijke ogen op mij gericht, zo roep ik mij vaders beeld het liefst voor de geest.

Al vond ik het heerlijk met vader te mogen praten over dingen die eigenlijk ver buiten mijn kinderlijk bereik lagen, toch gebeurde het dikwijls dat ik midden in zo'n ernstig gesprek wegdraafde, omdat een bloem, een veld met knollen, een mooie bonte vlinder mijn aandacht trok. Dan was ik, zonder dat vader zo gauw begreep waar het kind gebleven was, met één sprong over een sloot. Het waagstuk lokte een berisping uit maar later, in de huiselijke kring of op het boerenerf, was vader de eerste die lachend van het heldenfeit gewaagde.

Niet alleen slootje springen stond op mijn repertoire. In boomklimmen zomin als in zwemmen, roeien of schaatsenrijden, behoefde ik voor welke jongen dan ook, onder te doen. Tegenwoordig geldt dit voor heel wat modern opgevoede meisjes. In mijn tijd echter was het iets bijzonders. En als de dorpsgenoten zeiden, dat ik 'net een jongen' leek, was die kwalificatie niet als loftuiting bedoeld. Maar al was ik dan in sommige opzichten net een jongen, in andere dingen verloochende ik de vrouwelijke aard niet. Van poppen hield ik dolveel. Met poppen spelen deed ik eigenlijk nooit, maar uren achtereen kon ik er kleertjes voor maken. Ik naaide niet alleen de poppenjurken en het ondergoed, maar fabriceerde ook hoeden en zelfs schoentjes. Die liefhebberij is mij altijd bijgebleven. Toen ik na mijn promotie enige tijd in